

A JAPÁN SZÍVEK MEGINDÍTÓJA A PROTESTÁNS TEOLÓGIA IRÁNYÁBA: JAMES CURTIS HEPBURN

György BÁNDY¹

ABSTRACT

The aim of this paper is to present the life and work of James Curtis Hepburn, highlighting his missionary work in Japan. Hepburn was a key figure of the Christian mission in Japan in the 19th century. Besides his job as a doctor, he compiled the Japanese-English and English – Japanese dictionaries. He facilitated the translation of the Bible to Japanese and was a great supporter of Christian education in Japan.

KEYWORDS: Hepburn, Bible translation, dictionary, Meiji Gakuin University

James Curtis Hepburn, a japán Biblia fordítója, nagy hatást gyakorolt a japán keresztyénségre és irodalomra. Megszerkesztette az első japán-angol szótárt, megalkotta az ún. Hepburn—féle átírást, ugyanakkor megalapította a bibliaközpontú Shiloh-templomot Yokohamában, valamint keresztyén kollégiumot alapított, mely ma egyetemenként működik. Sokak szerint Hepburn volt az, aki megnyitotta a japánok szívét és lelkét Isten szavának és a nyugati civilizációnak.

James Curtis Hepburn 1815. március 13-án született Miltonban, Pennsylvánia államban (USA). Alapismereteit szüleitől, Samuel Hepburn ügyvédtől (1782 - 1865) és Ann Claytől (1788 - 1865), Slaytor Clay tiszteletes lányától kapta, akik a skóciai presbiterianizmusban „mélyen elmélyedtek”. Hepburnnek öt leány és egy fiútestvére született. A hitbuzgó szülők közül édesanyja „erősen érdeklődött a külföldi missziók iránt”², amit az is bizonyít, hogy olvasója volt a *Missionary Herald* című folyóiratnak. A Princeton Egyetemre (Princeton University), amelyet a Presbiteriánus Egyház alapított tanárképzés céljából, tizennégy évesen jelentkezett, ahol vegyészetet és klasszikus tudományokat tanult. 1832-ben diplomázott. Tanulmányai alatt nem kedvelte a latin, görög és héber nyelvet. Nyelvi jártasságát azonban a későbbiekben nagyon is kihasználta. Ezután orvosi tanulmányokat folytatott a Pennsylvániai Egyetemen (University of Pennsylvania) édesapja tanácsa ellenére, aki jogi pályára ösztönözte. Orvosi tanulmányait 1836-ban fejezte be 21 éves korában.

Hepburnnek a Princeton Egyetemen olyan tanárai voltak, akik szintén missziós tevékenységet végeztek és ezáltal hatással voltak Hepburn későbbi elhatározására. Megemlítendő közülük Richard Armstrong, akit a Hawaii amerikai oktatás atyjának neveznek, Matthew Laird, aki Afrikában szolgált és Matthew B. Hope, aki Szingapúrban végzett missziós szolgálatot.

Hepburn személyes mély meggyőződése olyannyira megnyilvánult, hogy gyakran hangoztatta: „Nem én élek, hanem Krisztus él bennem”³ (Gal 2, 20).

Már 1837-ben jelentkezett a miltoni Első Presbiteriánus Egyházba és orvosi misszionáriusként szeretett volna aktívvá válni. Apja kérésére azonban elhalasztotta az utazást és 1838 őszén rendelőt nyitott Norristown-ban, Pennsylvániában. Itt ismerte meg Clarissa Mary Leete-

---

¹ PaedDr. Bándy György, PhD., SHA SSOŠ SDJ Šamorin, juraj.bandy@gmail.com

² FRANKLIN, James H.: *Ministers of mercy*. New York, Missionary Education Movement of the United States and Canada, 1919, 77. old.

³ GRIFFIS, William Elliot: *Hepburn of Japan*. Philadelphia, The Westminster Press, 1913, 25. old.

t, az Észak-Karolinából származó tanítónőt, akit Hepburn Clarának szólított és akit 1940. október 27-én feleségül vett.

Mivel mindketten késznek érezték magukat a missziós munkára, elhatározták, hogy igent mondanak a hívásra és ezt az American Board of Foreign Missions szervezetben látták megvalósulni. Kínába kívántak utazni, ahol ismeretlen volt a modern orvostudomány és a lakosságnak az igaz Istenről szinte semmifajta ismerete nem volt. Bostonból indultak pár évvel házasságkötésük után 1846. március 15-én. Útjuk során megálltak június 10-én Jáván Batáviában (ma Jakarta), majd július 11-én Szingapúrba érkeztek.

A Kínába való érkezés előtt azonban Sziámba kerültek, ahol a Kínába induló misszionáriusok alapképzése folyt. Továbbutazásukban feltartóztatta őket az ópiumháború (1839 - 1842) utáni zűrzavar, ami miatt a kínai kikötők el voltak zárva a beutazók elől. Ez idő alatt sajnos a házaspár két gyermeküket veszítette el: még a Batáviába vezető út során Clara elvetélt (május 12-én megszületett a hathónapos csecsemő holtan a Potomac hajón), és habár Szingapúrban Hepburnéknek fiúgyermekük született, a születés után pár órával a csecsemő meghalt.

Végül Xiamen (廈門) kínálkozott mint misszionáriusi terület Kínában, amit a házaspár örömmel elfogadott. Annak ellenére, hogy Amoy szigete szép környék volt és egészséges vízben is bővelkedett, a maláriát előidéző moszkítók hemzsegték a területen, ami a feleség megbetegedését is okozta. Ugyanakkor a szigeten megismerkedtek Elijah Coleman Bridgman-nel (1801 - 1861) és Michael Simpson Culbertsonnal (1819 - 1862), akik a későbbiekben kínai nyelvre fordították a Bibliát. Az egészségügyi viszonyok miatt kénytelenek voltak visszatérni Macaoba (澳門) 1845 novemberében, illetve 1846 március 5-én megérkeztek New Yorkba már 1844. április 9-én Amoy-n született fiukkal, Samuel Dyer-rel együtt.

A New York-i évek alatt (1845 - 1859) a házaspárnak három gyermeke született, akik sajnos fiatalon (1, 2, illetve 5 évesen)⁴ haltak meg skarlátban vagy vérhasban. Hepburn azonban New Yorkban az ázsiai származású lakosok között felmerülő kolerát nagyon pontosan diagnosztizálta és kezelte, aminek köszönhetően nagy megbecsülésre tett szert. Ugyanakkor a szemészet terén is előrehaladottan kezelte betegeit. A családi tragédiák után Japán megnyitása (1854) egy új lehetőséget kínált Hepburnék számára, akik éltek az alkalommal.

Japán megnyitása a nyugati missziók előtt nem volt konfliktusmentes. 1853. július 8-án Matthew Perry admirális (1794 – 1858) a négy „fekete hajó” kapitánya lehorgonyzott az Edōi-öbölben, amivel megtörte a Tokugawa-shōgunátus által vezetett Japán izolációját. A következő évben 1854. március 31-én aláírásra került a Kanagawa-i egyezmény (Convention of Kanagawa - 日米和親条約 - *Nichibei Washin Jōyaku*), mely részben megnyitotta a szigetországot a nyugati hatalmak előtt. Towsand Harrysnek (1804 - 1878), az USA első japán nagykövetének két évvel később már barátsági és kereskedelmi szerződést sikerült tető alá hoznia 1858. július 29-án Treaty of Amity and Commerce (日米修好通商条約 - *Nichibei Shūkō Tsūshō Jōyaku*) cím alatt. Ennek a szerződésnek a 8. cikkelye kimondja, hogy az amerikaiaknak megengedett a szabad vallásgyakorlás, imahelyek (templomok) építésére is lehetőséget kínál, ugyanakkor az amerikaiaknak a japán templomok és szentélyek látogatása szigorúan tiltva volt. A fumie-t (踏み絵), vagyis a bronzból készült Máriát vagy Jézust ábrázoló szentképek megtaposását, a japán kormány betiltotta.

Samuel Wells Williams lelkész (1812 - 1884), aki Perryt mint tolmács kísérte és Kínában állomásozott, levelet küldött Amerikába, hogy misszionáriusok érkezhetnek Japánba. Leveleiben javasolta, hogy az első misszionáriusok között orvos is legyen. Erre a hívásra a

---

⁴ Érdekes, hogy a legidősebb gyermek Charles-on kívül neveik nem maradtak fenn a Hepburn életéről szóló legfontosabb kortárs publikációkban sem.

Hepburn házaspár azonnal reagált, 1859. január 9-én keltezett kérvnyüket már január 12-én jóváhagyták, így ők alkották a presbiteriánusok missziós küldöttségét.

Hepburn bezárta jól működő praxisát és 1859. április 24-én, szülei támogatása nélkül, hátrahagyva a 14 éves Samuel Dyer-t bentlakásos iskolában⁵, feleségével együtt elutazott 1859. április 24-én New York-ból Japán irányába. 1859. október 18-án érkezett meg 170 nap után Kanagawába (ma Yokohama része). A hosszú út során Hepburnnek volt ideje tanulmányozni a japán nyelvtant és a kínaira már lefordított János evangéliumot (fordította Karl Friedrich August Gützlaff (1803 - 1851).

Kanagawában a Hepburn házaspár a Jobutsu templomban (buddhista templom) rendezte be a misszió központját, ahol később társukká vált Samuel Robbins Brown (1810-1880, Japánba 1859-ben érkezett)⁶ és John Craig Ballagh (1832-1920, Japánba 1861-ben érkezett), akik a németalföldi református egyházat képviselték.

A 44 éves Hepburn központi személyé vált nemcsak a keresztyén misszióban, hanem a Japánba érkező utazók között is. Annak ellenére, hogy a Hepburn házaspárt, mint sok külföldit Japánban ebben az időszakban, szintén ért fizikai támadás⁷, az incidens feledésbe merült, mert nem kívánták kockáztatni a misszió esetleges bezárását⁸. „Az angol nagykövetséget megtámadták és több őrt megöltek. Az amerikai nagykövetséget felgyújtották és a titkárát⁹ meggyilkolták. Dr. Hepburn, Dr. Brown és családjuk számára a kormány magas cölöpkerítést emelt a templom köré, amit rezidenciájuknak adtak át, valamint négy őrt a kapuhoz.”¹⁰ Állhatatosságukért és bátorságukért Miltonban emléktáblát állítottak tiszteletükre, melyen a II. Kor. 4, 9-10 verse szerepel: „Üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk; Mindenkor testünkben hordozzuk az Úr Jézus halálát, hogy a Jézusnak élete is látható legyen a mi testünkben“.

Mivel a Jobutsu-templom szűknek bizonyult az idővel egyre inkább felkapottá lett orvosi kezelésekre, Hepburn 1861 tavaszán új rendelőt nyitott gyógyszerházzal, mely már a missziós házon kívül volt felállítva a Soko-templomban (buddhista templom). A gyógyításon kívül - ahol elsősorban a szembetegségekre, belgyógyászati vizsgálatokra és sebészeti beavatkozásokra specializálódott - Hepburn érdeklődő japán érdeklődők tanításában is orvoslásból. Az utolsó öt évben Hepburn a kezelés előtt minden betegnek olvasott a Bibliából. Betegeitől nem kért fizetséget, a rendelő költségeit saját New York-i spórolásából és kisebb adományokból fedezte. Mivel a rendelőt a megnyitás után öt hónappal kénytelen volt állami utasításra bezárni¹¹, Hepburn a székhelyét 1863-ban Yokohamába tette át, ahol saját házában (Yokohama 38) praktizált. „A legtöbb sikeres operációja [annak módszere] addig az ideig ismeretlenek voltak Japánban.”¹² A rendelőt csupán 1879-ben zárta be.

---

⁵ Később ő is Japánba utazott, ahol az 1860-as években mint üzletkötő dolgozott a Walsh, Hall & Co. társaságnál. 1896-ban Nagasakiban telepedett le, ahol ugyanebben az évben rövid ideig az USA kihelyezett konzulátusának is szolgálatokat teljesített. 1908-ban Tökyoba tette át székhelyét. 1910-ben feleségével, Clarával hazautazott az USA-ba. Samuel Dyer Hepburn 1922. január 8-án halt meg Lockhavenben, Pennsylvániában 77 éves korában.

⁶ Brown-nal Hepburnék még 1842-ben találkoztak Szingapúrban, majd a Morrison Memorial School-on Hong Kong-on.

⁷ Az ún. Sonnō jōi (尊皇攘夷) mozgalmat, mely az idegenek kiűzését tűzte zászlajára, felelősség terhel néhány kioltott emberéletért. A mozgalom elsősorban a Tokugawa-shōgunátus bakufu politikai rendszerét akarta eltávolítani, később a Meiji-restauráció során a mozgalom hatására két következő folyamat kelt életre: a fukoku kyōhei (富国強兵, - gazdag ország, erős hadsereg) és a wakon yōsai (和魂洋才 – japán lélek, nyugati technika)

⁸ Hepburn felesége rövid időre hazautazott az USA-ba, majd később visszatért férje mellé.

⁹ Hendrick Conrad Joannes Heusken (1832 - 1861)

¹⁰ FRANKLIN.: *Ministers of mercy*. 82. old.

¹¹ A rendelő a rövid időszak ellenére nagyon látogatott volt, Hepburn a New York-i missziós központnak 1861. szeptember 8-án keltezett levele szerint kb. 3.500 receptet írt fel, és különböző sebészeti beavatkozásokat is elvégzett.

¹² FRANKLIN: *Ministers of mercy*, 84-85. old.

Hepburn szakismerete politikailag is nagyon fontosnak bizonyult az 1862. szeptember 14-i Namamugi incidens kapcsán, ami a Tōkaidō úton történt. Shimazu Hisamitsu (島津久光, 1817 – 1887), Satsumai daimyójának csatlósai rátámadtak négy angol lovasra¹³, akik sérüléseit éppen Hepburn látta el. Ennek az eseménynek következtében Britannia kártérítést kapott Japántól, illetve bizonyossá vált, hogy Satsuma tartomány lesz a Tokugawa-shōgunátust megdöntő csoport vezető ereje.¹⁴

Hepburnt Townsend Harris tanácsára, aki abban az időben az első Japánban székelő konzulja volt az Egyesült Államoknak, 1860-tól Ryūzan Yano tanította japánul. Tanulmányainak ékköveként megszerkesztette az első japán-angol, angol-japán szótárt A Pocket Dictionary of the English and Japanese Language (英和对訳袖珍辞書 - *Eiwa Taiyaku Shuchin Jisho*), amely 1866-ban került befejezésre. A japán nyelv kanji és kana írását Hepburn a japán kiejtés alapján angol helyesírással írta, ami kisebb változásokkal a mai napig használatos. Ez lett az ún. Hepburn-féle átírás. Mivel Japánban nem volt akkoriban angol betűszett nyomtatásra, a kéziratot Shangaiba kellett volna nyomdába elvinni. Hepburn azonban nem kapott ehhez az utazáshoz pénzügyi támogatást a missziótól, mondván, hogy ez a tevékenység nem tartozik a fő küldetésének munkakörébe.

A Hepburn-féle szótár végül 1867-ben látott napvilágot Shangaiban saját költségre az American Presbyterian Mission Press gondozásában, miután csupán a kézirat került Kínába. A kötet 20.000 szót tartalmazott. 1872-ben már további 3.000 szóval bővített és javított kiadás jelent meg szintén Shangaiban. A szótár harmadik kiadására 1886-ban került sor, ebben a szöveget újabb 10.000 szóval bővült. A publikáció nagy jelentőségét az is bizonyítja, hogy az előzetes megrendelések száma elérte a 18.000 példányt. Ahhoz, hogy egy másik szótár jelenjen meg a színen, amely meghaladná a Hepburn által megszerkesztett japán-angol szótárt, egészen 1896-ig kellett várni, amikor kiadásra került a "Unabridged Japanese-English Dictionary with Copious Illustrations" Átgondolt japán-angol szótár több illusztrációval (*Sanseido* - 和英大辞典) Frank Brinkley (1841 – 1912, a brit nagykövetség katonai attaséja Japánban és újságíró), Bunyū Nanjō (南条文雄) és Gyōshin Iwasaki (岩崎行親) szerkesztésében. A Meiji korszak végére a Hepburn szótár a japán társadalomban elfoglalta vitathatatlan pozícióját.

A szótár nyomtatásának jogát a Maruzen nyomda kapta meg. Hepburn munkásságáért 2.000 \$ kapott. Ő ezt az összeget azonban a Meiji Gakuin (明治学院大学- *Meiji gakuin daigaku*) iskolának ajánlotta fel, ahol az összegből az iskola vezetősége kollégiumot épített, ami Hepburn Hall néven került átadásra.

A szótár megszerkesztése megteremtette a lehetőséget annak, hogy Isten ígéje japánul is közreadható legyen. Hepburn már korábban, 1867-ben fordítani kezdte Máté Evangéliumát, amivel kilenc hónap alatt elkészült. 1872-ben Hepburn Samuel Robbins Brown és Masatsuna Okuno (奥野昌綱) segítségével publikálták Márk és János Evangéliumának japán fordítását. 1873-ban Hepburn romanizált japán átírással és paralell angol szöveggel publikálta János Evangéliumát az USA-ban. Ugyanebben az évben jelent meg Hepburn Japánba való visszatérése után Yokohamában Máté Evangéliuma. Ezek Hepburn és Brown egyéni bibliafordításai japán nyelvre.

A teljes Biblia japán nyelvre való fordításánál Hepburn álláspontja az volt, hogy egy komisszió felállítására van szükség, amely koordinálja és ellenőrzi a fordítást, ami minden felekezet számára elfogadható lesz. Ennek nevében 1874-ben Yokohamában Brown-t megválasztották az Egyesült Bibliafordító Tanács elnökévé. Hepburn Brownnal közösen azonban

---

¹³ Charles Lennox Richardson, Woodthorpe Charles Clark, William Mashall és Margaret Watson Borradaile

¹⁴ Ezzel az incidenssel kezdődik James Clavell Gaijin című nagysikerű regénye.

már 1872-ben lefordította Márk és János evangéliumát, 1873-ban Máté evangéliumát, amit a bizottság elé terjesztettek.

A fordítás során figyelembe kellett venni, hogy a XIX. században már voltak próbálkozások japán nyelvű bibliafordításra. A fennmaradt részletek a következő személyekhez köthetők:

- Karl Friedrich August Gützlaff (1803 - 1851) London Missionary Society – János Evangéliuma, János 1,2,3 levele
- Samuel Wells Williams (1812 - 1884) American Board of Commissioners for Foreign Missions – Máté Evangéliuma, Teremtés Könyve
- Bernard Jean Bettelheim (1811 - 1870) British Loochoo Naval Mission – Lukács Evangéliuma, János Evangéliuma, Márk Evangéliuma, Apostolok Cselekedetei, Rómaiakhoz írt levél – Ryukyu-i nyelvre
- Jonathan Goble (1827 - 1896) American Baptist Foreign Missionary – négy evangélium, Apostolok Cselekedetei

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy egyéni japán fordító is munkálkodott a Biblia terjesztésén. Hosei Nagata (永田方正, 1844 - 1912) – a biblia rövidített fordítását jelentette meg *Seiyo Kyoso Ichi Mei Aikei Hen* cím alatt 1873-ban.

A Biblia fordítási munkálai az Újszövetséggel kezdődtek. Az Újszövetség fordítócsoportja, az ún. Yokohama Bizottság (Yokohama Committee) a következő személyekből állt: James Curtis Hepburn, Samuel Robbins. Brown (1810 - 1880) Reformed Church in America, D.C. Greene (1843 - 1913) American Board of Commissioners for Foreign Missions, Nathan Brown (1807 - 1886) American Baptist Foreign Missionary Society - később kilépett, Robert Samuel Maclay (1827 - 1904) Methodist Episcopal Missions, J.P.Piper (1840 - 1932) Church Missionary Society, W.B.Light (1843 - 1912) Society for Propagation of the Gospel in Foreign Parts. Japán nemzetiségű segítők voltak Masatsuna Okuno (1823 - 1910), Goro Takahashi (1856 - 1935), Kokichi Matsuyama (1847 - 1935). A bizottság 1873. március 25-én alakult. A munka 1874-79 között zajlott „Az Újszövetség fordításánál a Yokohama Bizottság a Jakab király-féle bibliafordítást¹⁵, illetve az Erasmus-féle görög nyelvű Bibliát, miközben a japán tagok a Bridgman-Culbertson-féle kínai nyelvű bibliafordításból¹⁶ merítettek.”¹⁷

Hepburn a fordítás során a következő könyveknél vállalt szerepet a japán nyelvű Újszövetségből: a négy evangélium, a Római levél, az Első és Második Korintusiakhoz írt levél, az Efezusiakhoz írt levél, az Első és Második Thessalonikaiakhoz írt levél, Timóteushoz írt két levél, a Zsidókhoz írt levél, Jakab levele, valamint Péter első és második levele. Ez a fordítás 1880-ban látott napvilágot és 1917-ig, az új fordítás megjelenéséig érvényben maradt.

Az Újszövetség elkészülésének megünneplésére 1880. április 19-én Tōkyōban került sor. A megemlékezésen Hepburn szavait Nathan Brown tolmácsolta japánul. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy bár szakmailag néhány esetben (pl. Isten megnevezésének kérdésében japán nyelven) nem értettek egyet, a közös cél és barátság felülírta a véleménykülönbségeket.

A Tokyo Committee (Tōkyō-i Bizottság) 1876-ban alakult az Ószövetség fordításának céljából. Vezetője Hepburn lett. Ő volt az egyetlen, aki a Biblia mindkét részének fordításában szerepet vállalt. A bizottságot 1878-ban átnevezték The Permanent Committee on the Translation, Revision, Publication and Preservation on the Text of the Holy Scriptures – nek, melynek 12 tagja volt. Legaktívabban Hepburn, Philip Kemball Fyson (1846 – 1928),

---

¹⁵ Eredeti nevén King James Bible (1611), elnevezve a megrendelő, I. Jakab (1603 - 1625) angol uralkodó alapján

¹⁶ Megjelent 1864-ben Shanghaiban Elijah Coleman Bridgman (1801 - 1861) Michael Simpson Culbertson (1819 - 1862) gondozásában

¹⁷ DOI, Akira: *Pioneers of Japanese Bible Translation*. Massey University, Palmerston North, 2007. 91. old.

Hokkaidō anglikán püspöke és Guido Herman Fridolin Verbeek (született Verbeek, 1830 – 1898) németalföldi református misszionárius bizonyult (Izaiás könyvét és a Zsoltárokat fordította). 1884-ben csatlakozott a bizottság tagjai közé Kochiki Matsuyama, Masahisa Uemura (植村正久, 1857-1925) és Kajinosuke Ibuka (1854 - 1941). Az Ószövetség fordításában S. R. Brown már nem vett komolyabban részt, ugyanis 1880. június 20-án, élete legnagyobb művének, az Újtestamentum kiadásának évében, elhunyt.

Hepburn elég jól tudott görögül, de sajnálatos módon héberül nem. Ennek a hiánynak a leküzdésére Zürichben egy évig (1881-1882) hébert tanult. A fordítási munkában a Septuagintára, Vulgatára, a francia nyelvű bibliafordításra és a kommentárookra támaszkodott. A fordítás irodalmi szépsége Masahisa Uemura misszionárius, Fujimichō-i lelkész munkáját dicséri. Az Ószövetség első japán fordítása egészen 1955-ig maradt használatban.

Az Ószövetség fordítása 1887-ben befejeződött és kiadásra került Kyūyaku Zensho (旧約聖書) cím alatt 1888-ban. A teljes Szentírás kiadására 1889-ban került sor Kyū Shinyaku Zensho (旧約と新約聖書) címmel.

A bibliafordítás során az ökumenikus bizottság nem csupán interpretációs, hanem nyelvi és stilisztikai nehézségekbe ütközött. A keresztyén tanítás legfontosabb fogalmai nem léteztek korábban japánul, illetve az előző fordítások vagy latin, vagy kínai fogalmakat használtak pl. Isten, Megváltó, keresztség megnevezésére.

Isten megnevezése a bizottsági fordítás előtt több japán, ill. kínai fogalmat alkalmazott: dainichi (大日), tianzhu (天主), shang di (上帝), gokuraku (極樂), shen (神). A dainichi kifejezést még Xavéri Ferenc használta, de később elvetette. A tianzhu fogalmát Alessandro Valignano használta a XVI. században, Kínában szintén elterjedt a használata. A brit misszionáriusok vezették be a shang di kifejezést, melyet a későbbiekben a shen fogalom váltott fel a kínai bibliában. Karl Friedrich August Gützlaff hatására az első japán bibliafordításban már a gokuraku megnevezés szerepel. Hepburn azonban a kami (神) fogalmat használta, aminek írása tökéletesen megegyezik a kínai shen (神) fogalmával. A kami fogalom használata annál is inkább volt kérdéses, mivel Japánt az istenek földjének nevezik, ahol nagyjából nyolcmillió kami létezik. A keresztyén Isten és a japán istenek is ugyanazon fogalom alatt szerepeltek tehát, ráadásul az írásban is teljesen megfelelték egymásnak. Meg kell jegyezni, hogy a Japánban elterjedt összes felekezet által használt Szentírásban „Isten megnevezését a japán keresztyén zsinat csupán 1959-ben változtatta meg egyöntetűen kamira, azelőtt tenshu volt használva”¹⁸.

A kész japán nyelvű bibliához mint segédezközt Hepburn és munkatársa Yamamoto Hideteru, (洛陽堂) közösen kiadták a japán bibliai szótárt Seisho jiten (聖書辭典) név alatt. Hepburn továbbá lefordította a Westminsteri Hitvallást, valamint a Westminsteri Kis Kátét is.

A japán nyelvű Biblia fogadtatása a japán társadalomban nem csupán keresztyén, hanem kulturális jelentőségű is volt. A zsoltárok a japán költők számára, akik leginkább haiku (俳句) típusú költeményeket írtak, új inspirációt nyújtottak. A világi iskolák énekeiben pedig megtalálhatóak bibliai idézetek is.

A japán nyelvű Biblia a nyugati nyitás, a császári hatalomátétel korai időszakában jelent meg, amikor a bushidō, a samurájkódex, azaz a régi bevett értékrend kezdett kiveszni (illetve a samurájok kiváltságainak eltörlése által) a japán társadalomból és az ország a modernizáció útjára lépett annak minden társadalmi hibáival. Ezért lényeges a Hepburn által vezetett bibliai fordítás, mivel egy új értékrendet tudott kínálni az esetleges lelki és társadalmi ürességbe vezető úton mozgó japán társadalom számára. Mindazonáltal Hepburn ismerte Luther Márton univerzális papságról szóló elgondolását és ezt próbálta létrehozni éppen Japánban.

¹⁸ DOI: *Pioneers of Japanese Bible Translation*. 20. old.

Az oktatás kérdésében is nagy lépéseket tett a Hepburn-vezette misszió. Felesége vezet- te az első leányiskolát már 1862-től az országban, ami „a mustármagja volt a japán női okta- tásnak”¹⁹, melyen bibliai ismereteket tanított. Korábbi tanytványai között voltak fiúgyerme- kek is, többek között Takahashi Korekiyo (高橋是清)²⁰, 1854-1936), Hayashi Tadasu,(林 董, 1850 – 1913)²¹ vagy Ōmura Masujirō (大村 益次郎, 1824 – 1869)²². Diákjai közé tartozott továbbá még Shimazaki Tōson (島崎 藤村, 1872 -1943) elismert író és Masuda Takashi (益田 孝, 1848 – 1938) a Mitsui Bussan cégcsoport alapítója is.

Ezen az iskolán kezdte missziós tevékenységét Mary Eddy Kidder (1834 – 1910), az Amerikai Németalföldi Református Egyházból, aki 1870 – 1872 között Hepburn felesége mellett tanított az iskolán. Ezután saját leányiskolát alapított Ferris Waei Jogakkō (フェリス和英女学校) név alatt, mely a ma is létező Ferris²³ Egyetem (フェリス女学院大学) alapját képezte. A Hepburn Akadémia vezetését pedig az alapító 1875-ben John Craig Ballagh (1842 - 1920) és felesége, Lydia E. Benton kezébe helyezete. Egy évvel később Hepburn átköltözött Yokohama egy másik részébe, Yamatába.

Az Egyesült Tokyoi Szemináriummal²⁴ (alapítási év 1877) egyesült két, Hepburn által alapított iskola (az első 1863-ban létesült) és 1886 megalapították a Meiji Gakuin-t (明治学院大学), melynek első elnökének 1889-ben éppen Hepburnt választották meg. Itt Hepburn az orvostudományi karon sebészetet tanított. A Meiji Gakuin első végzősei (össze- sen 20 diák) 1891-ben vehette át diplomáját. A Meiji Gakuin szellemét a mottója kellőképpen szemlélteti: Luk 6,31.: „És amit szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is úgy bánjatok velük.”, aminek rövidített verziója „Tenni másokért” – „Do for others” – 他者への貢献 *Tasha e no Kōken*.

Hepburn tevékenységének egyik központi kérdéseként tekintett egy templom felépítésé- re. 1873-ban a japánok számára is engedélyezve volt a keresztyén hit szabad gyakorlása. Ezt emgelőzően „1872. március 10-én megalakult az első templom Japánban, tizenegy taggal. Ennek a yokohamai templomnak nem volt sem neve, sem pedig kapcsolata egyetlen hitvallás- sal.”²⁵ A templomot Kaigan templomnak nevezték. A Tōkyō Tsukiji városrészben található keresztyén templommal együtt közösen Egyesült Krisztusi Egyház Japánban (United Church of Christ in Japan -日本のキリスト教会, *Nihon no kirisutokyō-ka*) nevet viselte. 1890-ben az egyesült fogalom kikerült a megnevezésből.

A japán keresztyének szempontjából Hepburn úgy vélte, hogy a templom mellett lakó- helyet is kell biztosítani a japán keresztyéneknek, hogy ezáltal még előrhetőbbé váljon a val- lásgyakorlás. Így építették meg a Sumiyoshi-chō kápolnát 1876-ban, melynek első lelkésze Henry Loomis (második lelkésze J. W. Knox.) kb. negyven tagú gyülekezetet vezetett. Tíz évvel később a gyülekezeti tagok száma már 200 körülre tehető, Yokohama lakossága is többszörösödött kereskedelmi fontosságának növekedése által. Ebből kifolyólag Hepburn úgy gondolta, hogy nagyobb méretű templomra volna szükség, mégpedig a város központjá- ban. Ebből a célból 8.000 dollár támogatást kérvényezett a misszió vezetőségétől. Ehhez az

---

¹⁹ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 113.old.

²⁰ Takahashi Korekiyo (高橋是清, 1854-1936) Edōban született, majd tanulmányait az USA-ban folytatta. A Japán Bank elnökévé, pénzügyminiszterré, majd miniszterelnökké is megválasztották. A Seiyūkai Párt elnöke. Az ún. Február 26-i incidensben merénylet áldozatává vált.

²¹ Tadasu Hayashi (林 董, 1850 – 1913) Angliában székelő japán miniszter, később külügyminiszter

²² Masujirō Ōmura (大村 益次郎, 1824 – 1869) a modern japán császári hadsereg atyja

²³ Isaac Ferris (1798-1873) lelkész, a New York Egyetem harmadik elnöke

²⁴ Érdekessége a szemináriumnak, hogy több iskola egyesüléséből jött létre, melyeket közösen az USA Presbiteriánus Egyháza, az USA-ban székelő Németalföldi Református Egyház és a Skót Egyesült Presbiteriánus Egyház vezetett.

²⁵ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 180. old.

összeghez még később egy 1.000 dolláros támogatás párosult, ami lehetővé tette, hogy a templom építése 1892-ben befejeződjön. A templom Shiloh-templomnak (指路教会) lett elnevezve. A Shiloh megnevezés (שילח), mint a béke helye a japánok keresztyénség iránti még jobb megnyerésének egyik jelképévé vált. A Shiloh-templom felépítése és felszentelése Yokohamában Hepburn utolsó nagy tette volt Japánban való missziós tevékenysége alatt.²⁶

A templom felépítésének évében a Hepburn házaspár 33 év missziós munka után elhagyta Japánt. 1892. október 13-án a Meiji Gakuin vezetősége elfogadta Hepburn lemondását az egyetem éléről és ugyanezen napon a Shiloh-templomban elbúcsúztatták Hepburnt és feleségét. Az istentiszteleten az Apostolok cselekedetei 20. fejezetéből olvasták fel Pál búcsúzását az Efezusiaktól (ApCsel 20, 17-38.).

Japánt 1892. október 22-én hagyta el a házaspár és East Orange-ben, New Jersey államban telepedett le. Utolsó éveiben sem télenkedett. Részt vett többek között a Princeton Egyetem új elnökének beiktatásán 1902. október 25-én, aki nem volt más, mint a későbbi 28. USA elnök, Woodrow Wilson. Hepburnt 90. születésnapja alkalmából a Princeton Egyetem a Doctor of Laws (LL.D.) titulussal tüntette ki. Ugyanezen az egyetemen 1906. augusztus 1-én megalakult a Princeton Alumni Association of Japan, melynek tiszteletbeli elnökévé választották.

Clara M. Leete 1906. március 6-án, 88 évesen hunyt el. Élete utolsó napjait a Paterson sanatóriumban töltötte New York államban szellemi gyengeség miatt. Halálhírére a Shiloh templomban megemlékezést tartottak, az Unió Missziós Iskola diákjai elénekelték kedvenc zsoltárát, a 19.-et. Egyetlen életben maradt fiuk, Samuel Dyer Hepburn apja kívánságára 1910-ben távozott Japánból, hogy apja mellett lehessen.

Hepburn hűséges társa nem érthette meg, hogy a Shiloh templomban 1909. október 21-én megemlékezést tartottak Hepburn Japánba való érkezésének 50. évfordulója alkalmából, mely során japán és angol nyelvű emléktábla került felavatásra a következő szöveggel:

„A szeretett orvos, James Curtis Hepburn, M.D., LL.D., a Japán Presbiteriánus Misszió úttörőjének 1859. október 18-án való érkezésének emlékére, akinek fáradságával ez az épület felállított és a Shiloh-templom a Shiloh tiszteletre átadásra került. Övé legyen a nép engedelmessége.“²⁷

Hepburn tevékenységét a Japán Állam olyannyira nagyra értékelte, hogy 90. születésnapján a császár a Felkelő nap Érdemérem Harmadik fokozatával (Arany sugarak nyakszalaggal) tüntette ki. Ennek az elismerésnek az is a jelentősége, hogy ebben a kitüntetésben előtte csupán egy külföldi részesült.

Hepburn nagy odaadással kísérte figyelemmel Japán fejlődését a sajtón keresztül. Megfigyeléseit a japán-kínai háborút illetően így fogalmazta meg naplójában: „A siker, melyet a japánok a kínaiak ellen elértek, szinte csak a kínai civilizáció eredménye, ami a háborút a keresztyénség előnyeként vezetheti fel. ... Isten keze látható ebben a háborúban, amelyben a konzervativizmust, bigottságot és a kínai büszkeséget taszítja le és Kínát az evangélium és a nyugati civilizáció előtt megnyitja. Kórea is forradalomba megy át, a kormány reformot vezet be, a nép felkel, és végezetül a japánok számára ez egy áldás lesz, ha az ember belegondol, hogy az ő közvetlen hatásuk milyen sok szenvedéssel van összefüggésben.“²⁸

---

²⁶ A 6-85, Onoe-cho, Naka-ku, Yokohama-shi, Kanagawa-prefektúra cím alatt vörös téglából épült templom az 1923-as hatalmas földrengés következtében megsemmisült. Az újraépített templom teljesen kiégett 1945. május 29-én Yokohama bombázása során. A háború borzalmainak kiheverése után azonban ismét felépült és jelenleg is szolgálja a közösséget.

²⁷ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 214. old.

²⁸ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 222. old.

James Curtis Hepburn 1911. szeptember 21-én, 96 évesen hunyt el. Hepburnnek utolsó éveiben hát- és lábfajdalmai voltak, idegzsábjában és reumában szenvedett. Érdekesség, hogy ugyanazon a napon a nevét viselő Hepburn-Hall-ban tüzeset történt. Hepburn temetési szertartására szeptember 23-án került sor, amely során a templomból a temetőbe való menet alatt 96-szor kondult meg a templomharang.

Hepburn működése Japánban annyira meghatározta az ország új korszakba való sikeres belépését, hogy halálának híre címdalokon jelent meg a japán sajtóban. Uchida báró, Japán washingtoni nagykövete táviratban küldte értesítését Hepburn halálhíréről: „Dr. James Curtis Hepburn 1911. december 21-én csütörtök reggel elhunyt²⁹. A Meiji Gakuin Egyetemen 1911. szeptember 28-án tartottak megemlékezést tiszteletére.

Hepburn a japánokat, akik a keresztyénség irán érdeklődtek, nem gyermeiként kezelte, hanem segítőt látta benne Isten szőlőjében. Ezért is szervezte meg a templom mellett a japán keresztyénekből álló presbitériumot, amely a jövőben példaképként szolgált a protestáns japán gyülekezetek körében. A japánokat a nyugatról érkezettekkel egyenlőknek tartotta, ezáltal a japánok alárendeltség-érzését próbálta gyengíteni. Ezzel a hozzáállással a keresztyénséget még kedveltebbé és elfogadottabbá tette a japánok körében a Westminsteri Hitvallás (1646) fényében. A jó barát William Elliot Griffis szavaival élve „Hepburn igaz szamurája volt Jézusnak, akinek a kardja a Szentlélek, mégpedig Isten Igéje volt.”³⁰

---

²⁹ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 3. old.

³⁰ GRIFFIS: *Hepburn of Japan*, 30. old.